

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 98 1977

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

UTGIVEN MED UNDERSTÖD AV

HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

to lead readers back to the literature under discussion» (s. xiii). Det är inte bara viktiga problem och väsentliga diktare Langer har fäst uppmärksamheten vid. Han har också lyckats förmedla något av de behandlade böckernas stämning och innehåll, och har därmed stora möjligheter att locka läsaren vidare från uttolkaren till texten.

Pär Hellström

Hans-Ulrich Simon: *Sezessionismus. Kunstgewerbe in literarischer und bildender Kunst*. Metzler Studienausgabe. Stuttgart 1976.

I Samlaren 1971 gav jag i anslutning till ett arbete av Horst Fritz (Literarischer Jugendstil und Expressionismus. Zur Kunsttheorie, Dichtung und Wirkung Richard Dehmels (1969)) en liten presentation av den tyska jugendstilsforskningen. Om en litterär jugendstil talade man ännu inte uttryckligen vid sekelskiftet, men parallellt mellan olika konstformer förekom ofta och Hermann Bahr var för sin del beredd att bejaka frågan: »Kann man überhaupt mit Worten decoriren, können Worte schmücken, können Worte wie Farben oder Linien wirken?» Litterär jugendstil utgör trots alla de utläggningar och definitionsförsök som den tyska litteraturforskningen har ägnat sig åt under det senaste kvartssekleet, ett omstritt begrepp, något som f. ö. också Kjell Espmark noterar i sin bok Att översätta själen (1975). Hans Ulrich Simon sätter genomgående jugendstil inom citations-tecken i sin bok Sezessionismus – från början framlagd som dissertation i München – och avvisar kategoriskt termen litterär Jugendstil. I anslutning till Fritz' arbete anmärker han: »Die Suche nach Analogem in der bildenden Kunst ist ausserdem auch hier vorrangig und vereitelt im Grunde Erkenntnisse aus der autonomen Entwicklung und Bedeutung der Literatur.» Det är ett principuttalande som bör ses mot bakgrund av den verkimanenta skolans alltjämt starka ställning inom tysk litteraturvetenskap. Simon gör också denna deklaration: »Dieses Buch verlasst endlich den 'Analogiezauber' als Methode und lenkt das Erkenntnisinteresse auf Homologie: Verschiedene Gattungen können aus einem identischen Moment entstehen – in spezifischer Ausprägung, die nach Form, Funktion und anderen Ebenen Ähnlichkeit haben mag, aber nicht muss; sie sind damit homolog.» På sitt vis ger Simon emellertid sina reservationer till trots ett bidrag till den gränsöverskridande forskningen rörande »wechselseitige Erhellung der Künste», ett uttryck som präglades av Oskar Walzel 1917.

Det finns en markant inriktning på programmatiska manifest inom de senaste årens västtyska litteraturforskning. Simon har för sin del grundligare

än någon förut undersökt, »wie die Zeit um 1900 selbst von 'Jugendstil' sprach»; det rör sig om »Programme, Theorien, Selbstinterpretationen oder ähnliches; und sekundäre Schriften, etwa Rezensionen, Berichte oder kunstwissenschaftliche Texte der gleichen Zeit». Kärt barn har många namn och det existerade en mängd benämningar på den nya stilen, från jugend och »sezessionsstil» till art nouveau und modern style. Att det var fråga om en internationell företeelse insåg man snart nog. Leo Trotskij framhöll sålunda: »Der Sezessionismus war keine lokale wiener erscheinung [...] sondern eine gesamteuropäische.» Simon går som bokiteln visar just i bräschan för »Sezessionismus» som »ein Ismus mit eigener Ästhetik, deren Regeln genannt werden können» – boken utmynnar följdriktigt i en »nominaldefinition» av detta begrepp. Jugendstilsforskningens alla trägna bemödanden har inte lett fram till någon preciserad termbestämmning, förklarar han. Men för »Sezessionismus» laborerar han nu själv med en definition på fyra plan: Tendenz zur Abstraktion, Extensiver Kunstbegriff, 'Liquidierung' der Kunst och Antibürgerliche Implikationen. Och med åktysk systematiseringskonsekvens upptar han under var och en av dessa rubriker sju olika punkter, korresponderande inbördes de olika tablåerna emellan.

Max Dauthendey gav 1893 ut sin bok Ultra Violet. Georg Hirth, redaktör för tidskriften Jugend, var 1902 beredd att ta jugendstilbegreppet på entreprenad; Jugend var, konstaterade han, den första tyska veckoskrift, »welche die Boten der modernen bildenden Kunst in ungezählten Hunderttausenden in's Land sandte». Men han fortsatte: »Wenn aber das Unverständlichsche und Ultravioletteste, ja das geradezu Haltlose an dieser Kunst, wie an der Lyrik und dem Theater als 'Sezessionsstil' verschrien wird, so hat das nur Unsinn.» Hirth slog sålunda vakt också om begreppet secessionsstil; det fick inte dras ner genom att tillämpas på de nya provokativa och hyperavancerade formerna i lyriken – typ Dauthendey – och på tiljan! Det förhöll sig f. ö. också så att när jugend inte längre var en vogue – och ett stycke in på oo-talet dödförklarades allmänt både jugendstil och secessionsstil – vände Hirth denna rörelse ryggen. Som Horst Fritz påpekar lierade sig heller aldrig en diktare som Richard Dehmel uttryckligen med jugendstilen, »dem zu jener Zeit das Odium des Seichten und Kitschigen anhaftete».

Dauthendey är en av de lyriker som är föremål för litterär textanalys i Dominik Josts lilla viktiga skrift Literarischer Jugendstil (Sammlung Metzler 1969); Jost Hermand har gett ut antologin Lyrik des Jugendstils. Exempler kunde mångfaldigas. H.-U. Simon sanktionerar alltså inte ett dylikt

»Zusammenschau von bildender Kunst und Dichtung» (D. Jost). Men han refererar som synes själv till Hermann Bahr och behandlar vid sidan av »Dekorative Sprache» och »Dekorative Kritik» också »Angewandte Lyrik» och »Theater-Dekoration» i ett kapitel som är rubricerat Konstituenten des Begriffs [=»Jugendstils«] in literarischer Kunst. Efter mönster av den bildande konsten (»Maler bauen heute Stühle») krävde Bierbaum en brukslyrik som glada människor kunde sjunga tillsammans: »Angewandte Lyrik, — da haben wir unser Schlagwort.» Underrubriken till Simons avhandling anger att hans inriktning just gäller *Kunstgewerbe* in literarischer und bildender Kunst; Sezessionismus kännetecknas av ett extensivt konstbegrepp, heter det också i hans nominaldefinition: »Statt der Form interessiert die 'Dienstbarmachung' von Kunst, doch die Funktion sollen Formalien symbolisieren.» Det ingår ett bildmaterial i Simons bok som t. ex. visar ett par industriflaskor av glas från 1900. »Deshalb muss dieses Buch, das einen Beitrag zur Literaturgeschichte leisten will, auch die Kunstgeschichte und ihre Objekte einbeziehen: Sie erhalten Zitatcharakter, werden dokumentarisch eingesetzt, nicht regulativ wie bisher üblich.» (Jfr Horst Fritz som beträffande Richard Dehmels kärleksdikter utan dylika reservationer talar om »die enge Bindung Dehmels an die Malerei und besonders die Graphik der Jugendstilkunst». A. a., s. 59.) Kring sekelskiftet florerade kabarén och varietén, ofta benämnda »Überbrettl» eller »Buntes Theater». Simon uppehåller sig särskilt vid de groteska parodierna och nonsensartade ramsor som var ett populärt inslag på kabaréerna. Rilke tjusades av den sammansatta livsstämningen i visorna och såg »[den] Reiz der Chansons [...] in einer Sprache, die in einem Atem Schauerliches und Schönes, Drolliges und Tiefsinniges sagen kann».

Det första ledet i boktiteln stod i förgrunden för Robert Schmutzlers stort anlagda översiktsverk *Art nouveau — Jugendstil* (1962). Esteten och dandyn bar upp dessa riktningar, framhöll han. På den linjen har de tyska jugendstilforskarna också gått i fortsättningen, men den konstnärliga värderingen har slagit olika ut. Jost Hermand som behandlat Jugendstilen i flera sammanhang, har allt skarpare attackerat den för dess esoteriska formspråk och sociala avideologisering; han har, kan man väl säga, närmat sig Walter Benjamins synsätt i Rückblick auf Stefan George (1933), en uppsats som gav uttrycket litterär jugendstil sociala implikationer. Också Simon berör de sociala aspekterna; »in Versuch, Utopie zu realisieren, verfehlt man die Gegenwart», heter det summerande i hans nominaldefinition (Antibürgerliche Implikationen). Dominik Jost konstaterar i sin ovan berörda skrift: »Jugendstil überhaubt und Kitsch sind heute noch

für manche Zeitgenossen vertauschbar.» Med en moraliserande attityd som inte har alltför mycket till övers vare sig för ett lättsinnigt artisteri eller för »Bedarfkunst», tillerkänner Simon »Jugendstil», art nouveau osv. »eine Position zwischen Kunst und Ware», »die um 1900 sensationell wirkte und eine fragwürdige Popularität veranlasste». Simons framställning blir emellanåt på tyskt manér litet ogripbart teoretiserande, men hans stora arbete är uppslagsrikt och i hög grad informativt. Den fortsatta jugendstilforskningen — i BRD torde man inte förtröttras att söka nya aspekter på den anslagna vägen — får all anledning utnyttja det och ta ställning till hans teser.

Ulf Wittrock

Literaturmagazin 7. Nachkriegsliteratur. Hrsg. von Nicolas Born und Jürgen Manthey. Rowohlt Taschenbuch Verlag. Reinbek bei Hamburg 1977.

Göran Kristensson: *Angloamerikanische Einflüsse in DDR-Zeitungstexten* under berücktsichtigung semantischer, pragmatischer, gesellschafts-ideologischer, enlehnungsprozessualer und quantitativer Aspekte. Stockholmer Germanistische Forschungen. Almqvist & Wiksell International. Kungälv 1977.

Schriftsteller der DDR. Belletristische und Sachbuchautoren, Übersetzer, Herausgeber, Literaturwissenschaftler, Kritiker. Meyers Taschenbücher. VEB Bibliographisches Institut Leipzig. 1974. (2. unveränderte Auflage 1975.)

Exil. Die Ausbürgerung Wolf Biermanns aus der DDR. Eine Dokumentation. Hrsg. von Peter Roos. Mit einem Vorwort von Günter Wallraff. Kiepenheuer & Witsch. Köln 1977.

I Samlaren 1976 (s. 221 ff.) gav Thelma Hanson en översikt över den växande forskningen kring Karl Kraus. Zur Rezeption von Karl Kraus nach dem Zweiten Weltkrieg är temat också för en uppsats av Joseph Quack i den sjunde volymen av *Literaturmagazin*, där med ett par undantag alla bidrag ägnats den västtyska efterkrigslitteraturen. Quack hävdar en passant att Kraus' verkan till stor del sammanhänger med Benjamins och Adornos som från honom har övertagit sina bästa tankar! Den första bok av Kraus som trycktes efter kriget — han avled 1936 — var *Das dritte Walpurgisnacht*, »sein Buch über Hitler. Schon 1945 wurden die ersten Artikel des *Wörterbuch des Unmenschen* verfasst, worin die von Hitler infizierte Sprache untersucht wurde. Das zweite Buch der Werkausgabe war die Sammlung der Aufsätze zur *Sprachlehre*. Kraus scheint also durchaus in ein günstiges Klima gekommen zu sein.» Heinrich Fischers väldiga verktugåva betecknar Quack